

A számítástechnika és a könyvtárosok

A számítástechnika ugrásszerű fejlődésének köszönhetően ma már a könyvtárakat is jelentős technikai eszközökkel szerelik fel. Most sem szabad azonban elhanyagolni, lebecsülni az emberi tényezőt.

Először is a terminológiai problémát kell tisztázni. Gyakran a könyvtárak *automatizálásáról* beszélnek, holott az automatizálás mindenfajta manuális beavatkozás kizárását jelenti. A könyvtári munkákkal kapcsolatban helyesebb, ha a *számítógépesítés* (informatisation) kifejezést használjuk.

Amikor a könyvtárosok eldöntik, mire használják a számítógépet, gyakran abból indulnak ki, hogy a számítógéppel ugyanazt a munkát kell elvégeztetni, amit korábban manuálisan végeztek. Nem gondolják végig, mennyiben változtathatja meg a számítástechnika alkalmazása az egész munkafolyamatot. A számítógépet például gyakran katalóguscédula-gyártó gépnek tekintik. E szempontból a CANAC (Cataloguage national centralisé, a francia központi cédułaszolgáltatás) sem más, mint egy könyvtár katalógusának géppel készült másolata. Ez nem jelenti azt, hogy a CANAC nem hasznos, de jelzi, hogy a számítástechnikai eszközöket nem elég kreatívan alkalmazzák. Számos városi könyvtárban számítógéppel állítják elő a katalóguscédulákat azzal a felkiáltással, hogy így a legterheesebb manuális munkától szabadulnak meg. Elfeledkeznek azonban az olyan, ugyancsak rutin jellegű, de „intellektuálisabb” feladatokról, mint pl. a cédulák szétválogatása. A katalógizálás koncepciójának kialakítása során mindenekelőtt azt kell tisztázni, hogy az dokumentumközpontú vagy használóorientált legyen.

A legrövidebb leírás – maximális hozzáférés

Az ISBD program keretében kidolgozott egységes katalógizálási rendszer lehetővé tette, hogy közelítsék egymáshoz a különböző könyvtárak szakembereinek eltérő módszereit. Az egységesítés alapvetően helyes, de néhány kritikai észrevétel indokolt. Egyesek szerint a katalógizálók egyre önállóbb, elkülönülő csoportot al-

kotnak a könyvtáron, dokumentációs központon belül. Szókincsük egyre ezoterikusabb, s mindez a szakma „kommunikációs” hivatása ellen hat. Az egységes katalógizálás rendszerét a hagyományos címléírás alapján fejlesztették ki, és nem gondolták át újra, hogy valójában milyen adatokra van szükség egy-egy dokumentum azonosításához, azt sem, hogy milyen adatokat tudnak ténylegesen hasznosítani az olvasók.

Mások rámutatnak, hogy a felhasználókat a katalóguscédula adatainak csak egy része érdekli. Ismét mások hangsúlyozzák, hogy az utóbbi időben a szakemberek elsősorban arról vitatkoztak, hogyan tehetnék még egységesebbé a katalógusokat, de egyáltalán nem törődtek a felhasználókkal, nem kérdezték meg őket, elégedettek-e azzal a koncepcióval, amelynek alapján a könyvtárosok a katalógusrendszert kidolgozták. Magát a címléírást pl. sokkal hamarabb egységesítették, mint a kiemelt tárgyszavakat, pedig a felhasználó a szerző, cím, kiemelt tárgyszó szerint igazodik el jobban, a teljes leírás rendszerint nem érdekli. Mintha magát a leírást sok helyütt fontosabbnak tartanák, mint azt, hogy valamit könnyen meg lehessen találni.

Ha különbséget teszünk könyvtáros és dokumentátor között, azt éppen a felhasználóhoz, a katalógizálás gyakorlatához való viszony indokolja. A dokumentátor elsősorban azzal törődik, hogy a felhasználó minél gyorsabban megtalálja az anyagot. Nem egyszerűen tárolja, hanem feldolgozza az információt kulcsszavak, tezaurusz segítségével. A könyvtáros jobban tiszteltben tartja a leíró katalógizálás szabályait, s némiképp elhanyagolja a dokumentumok tartalmát, annak elemzését. Természetesen ez részben az eltérő képzésből, megszokásból adódik. Sajnos a probléma egyre jobban kiéleződik, hiszen egyre elterjedtebbek az olyan bibliográfiai bázisok, amelyek folyóiratokat, disszertációkat stb. dolgoznak fel. Franciaországban egyre inkább előtérbe kerülnek a mini-formátumok (MINIMARC, MINI-INTERMARC). A kanadai könyvtárosok már a MINI-MARC formátumot használják. Az IFLA napirendre tűzte a minimális ISBD kidolgozását. Franciaországban

jó néhány könyvtár használja a québec-i Université Laval könyvtárának tárgyszókészletét, és sokhelyütt foglalkoznak speciális teauruszok összeállításával is. Angliában is könnyebb a tárgyszó szerinti keresés a nemzeti bibliográfia adatbázisában, amióta 1971-ben bevezették a PRECIS rendszert.

A katalógus formája

A kartoncédulákat, papírra gépelt, nyomtatott jegyzéket egyre több könyvtárban felváltja a COM-katalógus (computer output microfilm). Ezzel nemcsak helyet takarít meg a könyvtár, hanem széles körben tudja terjeszteni katalógusát.

A mai helyzet alapvetően megváltozik majd, ha a katalógusok párbeszédéses üzemmódban is hozzáférhetőek lesznek. Így több katalógust kérdezhet meg a felhasználó, menet közben újabb kérdéseket is feltehet, irányíthatja az anyagválogatást. A katalógus gyakorlatilag adatbázisként működik majd. Ehhez azonban az szükséges, hogy a szoftver könnyen kezelhető legyen, s a könyvtárosok szemlélete is megváltozzék. Eddig ugyanis a könyvtárosok úgy igyekeztek katalogizálni, strukturálni az adatokat, hogy számítógéppel is kezelhető legyenek, törekvésük nem arra irányult, hogy a számítástechnikai eszközök segítségével átalakítsák a könyvtári katalógust.

A felhasználók különböző típusai szerint háromfajta katalógus képzelhető el:

- a könyvtáros szakemberek számára készülő katalógus, amelyben párbeszédéses üzemmódban hozzáférhető a teljes anyag,
- az összes felhasználó rendelkezésére álló katalógus, amely csak a felhasználók által *ténylegesen használt* adatokat tartalmazza; ez is működtethető párbeszédéses üzemmódban,
- speciális katalógus, amely konkrét felhasználói csoport igényeit hivatott kielégíteni adott szakterületen. Ez lehet a könyvtár általános katalógusának egyik része is, amelyet folyamatosan kiegészítenek kurrens adatokkal. A miniszámítógépre kapcsolható telekommunikációs eszközök fejlődésével ez utóbbinak nagy lehetőségei vannak.

A hagyományos módszerekhez szokott intézményekben sokszor félnek az új módszerektől és technikai eszközöktől. Sokan mondják, hogy a változtatások kulcsa 20%-ban a technika, 80%-ban a pszichológia. A másik vélet: a számítástechnikai berendezésektől sokszor csodákat várnak. Az eredmény mindkét esetben az, hogy a számítástechnikai és a könyvtári szakemberek között nem jön létre igazi párbeszéd, rossz döntéseket hoznak s a hibáért egymást okolják.

A számítástechnikával kapcsolatos szenzációkeltés gyakran oda vezet, hogy a számítástechnikai szakemberekből már-már félistent csinálnak, a számítógép megszerzé-

séből pedig presztizskérdést. Már nem az a fontos, hogy megoldjanak valamely konkrét problémát, hanem az, hogy birtokolják a számítógépnek tulajdonított hatalmat. A jövőben nagyon sok függ attól, hogyan alakul a számítógépek ára. Nyilvánvaló, hogyha áruk csökken, könnyebben terjednek el, s a róluk terjengő legenda is szertefoszlik.

Az emberek gyakran azért bizalmatlanok a számítástechnika iránt, mert félnek a kiszolgáltatottságtól. A számítógépbe táplált adatok sok mindenre felhasználhatók. A *ki mit olvas?* látszólag banális kérdés. Valójában az erről készült statisztika sokat segíthet a könyvtárosoknak a szerzeményezésben, de érdekelheti a kiadókat, szociológusokat is. Az olvasó lakhelyének, foglalkozásának ismerete pedig éppen az ő érdekét szolgálhatja, hiszen a könyvtár így személyre szóló figyelemfelhívókat, friss anyagokat küldhet. A gépesített kölcsönzéssel azonban nyomon követhető az is, hogy adott személy mit olvas. A könyvtár erről nem szolgáltat ki adatot.

A könyvtárosnak pontosan ismernie kell az új eszközök bevezetésének költségeit. Rendszerint azokat a szolgáltatásokat gépesítik, amelyek „túl sok papírt igényelnek”. A számítástechnikában az információ bevétele drága. A katalogizálást akkor segítheti gazdaságosan a számítástechnika, ha a könyvtáros a katalógusban már meglévő adatokkal, egységes módszerrel dolgozik.

A könyvtárosokat nem annyira a technikai eszközök használatára kell megtanítani, hanem arra, hogy pontosan elemezni tudják, milyen haszonnal járhat az ő területükön rendelkezésre álló szoftverek alkalmazása. Ismerniük kell az országban és külföldön hozzáférhető rendszereket, de nem szabad kritikátlan csodálattal átvenniük semmit.

A könyvtárosoknak meg kell ismerniük a számítástechnikai eszközök könyvtári hasznosításának lehetőségeit, de ez önmagában nem elegendő. A számítástechnika nem oldja meg, hanem sokszor tovább élezi a szervezési, módszertani problémákat, új viszonyt teremt a felhasználó és a könyvtáros, dokumentátor között. Nem szabad elhamarkodottan dönteni a számítógépesítésről, előbb alaposan fel kell mérni az igényeket és a nehézségeket. A legoptimálisabb gépesítés is csak akkor hozhat igazán jó eredményt, ha az önállósra törekvő könyvtárat felváltja az együttműködésen alapuló, a forrásokat megosztó könyvtári hálózat.

/LA LOARER, P.: Informatique et bibliothécaires: quelques réflexions = Bulletin des Bibliothèques de France, 27. köt. 9–10. sz. 1982. p. 539–543./

(Ferch Magda)